

אלול התשס"ז

ב"ה

"פרשת התשובה" לפרשת ניצבים וילך

מעבר לעוצמתם ולקיצוניותם של האיומים, הרושם המזעזע שמותירים פסוקים אלו נובע מהיעדר התקווה. לפנינו ברית שיש בה קללה ללא גאולה. מפסוקים אלו עולה לכאורה, שאם עם ישראל יעזוב את ה' ויפר את בריתו, סופו להגיע לאבדון פיזי - ובודאי לאבדון לאומי, והברית שבינו לבין הקב"ה עתידה להתבטל ביטול מוחלט. והרי משמעותה של זיקת הנצח שבין ישראל לקב"ה, שאנו כה רגילים לדבר בה, היא העובדה שתמיד יש דרך חזרה; תמיד הקב"ה חוזר אלינו או אנחנו שבים אליו.

כמו כן, בסיום הקללה משה מאיים שעם ישראל יחזור למצרים, וחמור מכך - לעבדות מצרים, ומשמעות הדבר היא שייחודו הדתי והלאומי של עם ישראל יתבטל בכך שהוא יוחזר אל מצבו הפרה-לאומי, אל עבדות מצרים. תיאור זה שאין בו תקוה מעלה קושיה עצומה:

וברית אבות, מה יהא עליה?

הרי הברית עם אברהם, יצחק ויעקב קודמת ליציאת מצרים, ומדוע אין התורה מזכירה כלל את הברית שכתר ה' עם האבות?

כיצד יכולה הקללה להסתיים כאילו שהקב"ה אינו חייב יותר לישראל דבר?

ואולי באמת כבר קיים הקב"ה את בריתו ביציאת מצרים ובהכנסת ישראל אל הארץ, ואם העם חוטא ומפר את בריתו עם ה' - אין הקב"ה חייב לו דבר? הייתכן שאז תמה זכות אבות?

שאלה זאת מתעצמת כאשר משווים את הקללות בפרק כ"ח (ברית ערבות מואב) לקללות שבפרשת בחוקותיי (ברית סיני).

אף שתיאור גופה של הפורענות בשתי הבריתות דומה - גלות קשה, רדיפה מתמשכת של הגויים, פחד ההופך לפרנויה (מפני "קול עלה נידף") והיעדר תקומה של ישראל בגלות - יש כמה תיאורים חשובים המצויים בפרשת כי-תבוא, אך חסרים מפרשת בחוקותיי:

א. הביטויים להאביד ולהשמיד, המופיעים בפסוקי הסיום של הקללה בספר דברים, אינם מופיעים בספר ויקרא.

חוסר התקוה העולה מסיום "פרשת הקללות"

מהאופן בו מסתיימת פרשת הקללות שקראנו בפרשת כי תבוא:

1. דברים פרק כ"ח

טו וְהָיָה כַּאֲשֶׁר-שָׁשׁ יְהוָה עֲלֵיכֶם, לְהִיטִיב אֲתָכֶם וּלְהַרְבּוֹת אֲתָכֶם--כֵּן יֵשֶׁשׁ יְהוָה עֲלֵיכֶם, לְהַאֲבִיד אֲתָכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֲתָכֶם; וְנִסַּחְתֶּם מֵעַל הָאֲדָמָה, אֲשֶׁר-אַתֶּם בָּא-שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ. **טז** וְהִפִּיצָךְ יְהוָה בְּכָל-הָעַמִּים, מִקְצֵה הָאָרֶץ וְעַד-קְצֵה הָאָרֶץ; וְעַבְדִּתָּ שָׁם אֱלֹהִים אֲחֵרִים, אֲשֶׁר לֹא-יַדְעֶתָ אֹתָהּ וְאֶבְרַתֶּךָ--עַץ וְאֶבֶן. **טז** וּבְגוֹיִם הָהֵם לֹא תִרְגִּיעַ, וְלֹא-יִהְיֶה מְנוּחַ לְכַף-רַגְלֶךָ; וְנָתַן יְהוָה לְךָ שֵׁם לֵב רָגוּז, וּכְלִיּוֹן עֵינַיִם וְדַאבוֹן נָפֶשׁ. **יז** וְהָיוּ חַיִּיךָ, תְּלָאִים לְךָ מִנְּגִד; וּפְחַדְתָּ לַיְלָה וַיּוֹמֶם, וְלֹא תֵאֱמָר בְּחַיִּיךָ. **יח** בִּבְקָר תֵּאֱמַר מִי-יִתֶּן עֲרֹב, וּבְעֶרֶב תֵּאֱמַר מִי-יִתֶּן בִּקָּר--מִפְּחַד לְבָבְךָ אֲשֶׁר תִּפְחַד, וּמִמְרָאָה עֵינֶיךָ אֲשֶׁר תִּרְאֶה. **יט** וְהִשְׁבִּיךָ יְהוָה מִצְרַיִם, בְּאֵינִיּוֹת, בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר אִמְרַתִּי לְךָ, לֹא-תִסְיֵף עוֹד לְרִאֲתָהּ; וְהִתְמַכְרְתֶם שָׁם לְאִיבֵיךָ לְעַבְדִּים וּלְשִׁפְחוֹת, וְאֵין קִנְיָה. {ס}

טו אלה דברי הברית אשר-צנה יהוה את-משה, לכרת את-בני ישראל--בארץ מואב: מלבד הברית, אשר-כרת אתם בחרב. {פ}

מתקבל הרושם לפחות בקריאה ראשונה, כי אם ישראל לא ישמרו את הברית וה' יחליט להענישם, הרי שהוא עתיד, חלילה, לכלותם מעל פני האדמה ("כֵּן יֵשֶׁשׁ ה' עֲלֵיכֶם לְהַאֲבִיד אֲתָכֶם וּלְהַשְׁמִיד אֲתָכֶם") וכי עם ישראל עלול לצאת לגלות ולא לשוב עוד.

זאת מכיוון שקשה להעלות על הדעת תיאורים קשים או נוראים יותר מאלה הכתובים כאן. לא זו בלבד שתיאורים אלו משתמשים במילים החריפות ביותר כהאבדה והשמדה לתיאור העונש שיביא ה' על עם ישראל, אלא שהם מתארים הלכה למעשה את ביטול החיים הלאומיים של עם ישראל ואת ביטול זהותו הרוחנית.

עם ישראל אינו חי יותר כעם, אלא כיחידים המפוזרים בין העמים ומקבלים את תרבותם.

כמובן שלביטויים אלו יש משמעות קריטית: הפורענות של ספר ויקרא היא בבחינת "עד ולא עד בכלל", ואינה כוללת השמדה.

ב. הקללה שבספר ויקרא אינה קובעת שעם ישראל יתנהג בגלות כאחד העמים. הגלות היא צרה נוראה, אבל אינה בהכרח אובדן זהות.

ג. הקללה החותמת של פרשת כי-תבוא, החזרה למצרים וההימכרות לעבדות, אינה מופיעה בפרשת בחוקותי.

הבדלים אלה בין גוף הקללות של שתי הבריתות, באים לידי ביטוי גם בשוני בין האופן בו מסתיימות הקללות בשתי הבריתות הללו:

בעוד שכפי שראינו בברית ערבות מואב (בפרק כ"ח) לא מוצגת שום תקוה לגאולה, הרי שבסיום הקללות שבברית סיני נאמר:

2. ויקרא פרק כ"ו

לט והנשארים בכם, ימקו בעונם, בארצות, איביכם; ואף בעונת אבתם, אתם ימקו. **מ** והתנדו את-עונם ואת-עון אבתם, במעלם אשר מעלו-בי, ואף, אשר-הלכו עמי בקרי. **מא** אף-אני, אלך עמם בקרי, והבאתי אתם, בארץ איביהם; או-אז יפגעו, לבכם הערל, ואז, ירצו את-עונם.

מב וזכרתי, את-בריתי יעקוב; ואף את-בריתי יצחק ואף את-בריתי אברהם, אזכר--והארץ אזכר. **מג** והארץ תעזוב מהם ותרץ את-שבתי, בהשמה מהם, והם, ירצו את-עונם; יעו וביעו--במשפטי מאסו, ואת-חקתי געלה נפשם. **מד** ואף-גם-זאת בהיותם בארץ איביהם, לא-מאסתים ולא-געלתים לכלתם--להפר בריתי, אתם: כי אני יהנה, אלהיהם. **מה** וזכרתי להם, ברית ראשנים: אשר הוצאתי-אתם מארץ מצרים לעיני הגוים, להיות להם לאלהים--אני יהנה.

כלומר בברית סיני, התורה מסיימת באופן ברור בחזון גאולה, המבהיר שתכלית הגלות אינה רק נקמה וענישה על הפרת הברית, אלא גם תיקון וריצוי, הן של העם ("והם ירצו את עוונם") והן של הארץ ("וותרץ את שבתותיה"), שבסופו נחמה וגאולה.

פרשת התשובה כסיום ל"פרשת הקללות"

אלא שבפרשתנו בתחילת פרק ל' אנו קוראים את הפסוקים הבאים:

3. דברים פרק ל'

א והנה כי-יבאו עליך כל-הדברים האלה, הברכה והקללה, אשר נתתי, לפניך; והשבת, אל-לבבך, בכל-הגוים, אשר הדיחך יהנה אלהיך שמה. **ב** ושבת-עד-יהנה אלהיך, ושמעת בקלו, ככל אשר-אנכי מצונך, היום: אתה ובניך, בכל-לבבך ובכל-נפשך. **ג** ושב יהנה אלהיך את-שבותך, ורחמך; ושב, וקבצך מפל-העמים, אשר הפיצך יהנה אלהיך, שמה. **ד** אם-יהנה נדחך, בקצה השמים--משם, וקבצך יהנה אלהיך, ומשם, יקחך. **ה** והביאך יהנה אלהיך, אל-הארץ אשר-ירשו אבותיך--וירשתה; והיטבך והרבך, מאבותיך. **ו** ומל יהנה אלהיך את-לבבך, ואת-לבב זרעך: לאהבה את-יהנה אלהיך,

בכל-לבבך ובכל-נפשך--למען חיך. **ז** ונתן יהנה אלהיך, את כל-האלות האלה, על-איביך ועל-שנאיך, אשר רדפוך. **ח** ואתה תשוב, ושמעת בקול יהנה; ועשית, את-כל-מצותיו, אשר אנכי מצונך, היום. **ט** והוותרך יהנה אלהיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך--לטובה: כי ישוב יהנה, לשוב עליך לטוב, כאשר-שש, על-אבותיך. **י** כי תשמע, בקול יהנה אלהיך, לשמר מצותיו וחקתיו, הנתובה בספר התורה הזו: כי **תשוב** אל-יהנה אלהיך, בכל-לבבך ובכל-נפשך. {ס} כפי שנראה מיד פסוקים אלו שמכונים "פרשת התשובה" (הפועל "שוב" חוזר בפסוקים אלו שבע פעמים, כדי להדגיש שנושא הפרשה הוא התשובה) מהווים למעשה המשך וסיום לפרשת הברכה והקללה שבפרשת כי-תבוא. על מנת להיווכח בכך נשווה בין הפרשיות, ונציין את קשריה של "פרשת התשובה" לפרק כ"ח:

א. פרשת התשובה פותחת בפסוק א' בתיאור:

"והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך"...

ונראה הגיוני שהכוונה היא לברכות ולקללות שבפרק כ"ח (הקרויות כדבפסוקים ב' וט"ו שבפרק כ"ח).

ב. בהמשך בפסוקים ג'-ד' בתיאור קיבוץ נדחי ישראל ע"י הקב"ה נאמר

"... מכל העמים אשר הפיצך ה' א-להיך שמה ... אם יהיה נדחך בקצה השמים"
וזה מתאים לתיאור הגלות והפיזור שבו מצויים ישראל בין העמים על פי פרשת הקללות, כמו שנאמר בסוף פרשת הקללה (דברים כ"ח, ס"ד):
"והפיצך ה' בכל העמים, מקצה הארץ ועד קצה הארץ".

ג. בהמשך הפסוקים בתיאור הטובה שישפיע הקב"ה על ישראל נאמר

בפסוק ה': **"והיטבך והרבך מאבותיך"**
בפסוק ט': **"כי ישוב ה' לשוב עליך לטוב כאשר שש על אבותיך"**

וזה דומה מילולית, אם כי הפוך במשמעותו לנאמר לקראת סיום הקללה (דברים כ"ח, ס"ג):
"והיה כאשר שש ה' עליכם להיטב אתכם ולהרבות אתכם"

ד. גם בהמשך תיאור הטובה שישפיע ה' על ישראל בפסוק ט' נאמר

"והוותרך ה' א-להיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך לטובה"
וזה מזכיר את הנאמר בברכות (דברים כ"ח, י"א):
"והוותרך ה' לטובה בפרי בטןך ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך..."

4. פרשת הברכות בפרק כ"ח (א-יד) ופרשת התשובה בפרק ל' מוקפות בפתיחה ובסיום דומים:

פתיחה	(כ"ח, א)	והיה אם שמע תשמע בקול ה' א-להיך לשמר לעשות את כל מצותיו אשר אנכי מצוין היום.	(ל', ב)	ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוין היום.
סיום	(כ"ח, יג)	כי תשמע אל מצות ה' א-להיך אשר אנכי מצוין היום לשמר ולעשות.	(ל', י)	כי תשמע בקול ה' א-להיך לשמר מצותיו וחקותיו...

התשובה האקטואלית של העם. השימוש הדו-סיטרי במונחי ה"שיבה" מבליט את האופי ההדדי והדיאלוגי של התהליך: העם הולך אל ה', וה' הולך ופועל למענו. כלומר, בעוד שהמניעים העיקריים של הגאולה על פי ברית סיני (ויקרא) הם מצד ה' - דהיינו: ההתחייבויות שלו בברית וזכרונו את הברית ואת הארץ, המניע היחיד של הגאולה על פי ברית ערבית מואב (דברים) הוא מצד העם - התעוררותו ותשובתו אל ה'.

כדי לחדד את המעמד השונה בתכלית של התשובה בשתי הבריתות, נשווה את לשונות התורה בשתייהן: בספר ויקרא נאמר: "או אז ייכנע לבבם הערל ואז ירצו את עונם, והתוודו את עונם..." התשובה, אפוא, כוללת כניעה בפני ה', וגם וידוי על העוונות וריצויים. אין כאן תהליך שלם של תיקון, של תשובה ושל שיבה לכיוון חיובי.

ההבדל בין דרישה צנועה זו לבין התשובה של ספר דברים הוא גדול מאוד: "והשבות אל לבבך... ושב עד ה' א-לוהיך ושמעת בקולו... ומל ה' א-לוהיך את לבבך ואת לבב זרעך לאהבה את ה' א-לוהיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חיידך... כי תשוב אל ה' א-לוהיך בכל לבבך ובכל נפשך".

ראשית, מתחדש כאן המונח 'תשובה' עצמו; ושנית, מודגש כאן האופי ההוליסטי של התהליך. כך מדגישה התורה כי התשובה היא מוקד הגאולה, ולא רק תנאי לה.

כניעת הלב והוידוי של ספר ויקרא עשויים להספיק למחיקת העוונות ולהנעת ה' לפעול למען בריתו, אך אין די בהם כדי להוות בסיס להתעוררות מחדש של האהבה בין ה' לעמו.

מדוע אין "פרשת התשובה" כתובה בצמידות ל"פרשת הקללות"

מאליה עולה עתה השאלה מדוע אין פרשת התשובה כתובה בצמידות לסיום הקללה בפרק כ"ח, בדומה לפסוקי הגאולה שבפרשת בחוקותיי? לאור מה שהסברנו לעיל על האופי השונה של הגאולה בשתי הבריתות, ניתן להציע את ההסבר הבא לריחוק בכתוב בין פרשת הקללות בפרק כ"ח ופרשת התשובה בפרק ל' המהווה כפי שהראנו את הסיום לפרשת הקללות:

בספר ויקרא, הגאולה הופיעה בתוך הברית מפני שהיא חלק אינטגרלי שלה בדיוק כמו הברכה והקללה. הקב"ה קובע במפורש: "וואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים ולא געלתים לכלותם להפר בריתי איתם", כלומר הברית עצמה מחייבת את הגאולה בסופה של הפורענות, מכיוון שיציאת מצרים וזכירת

ונראה לאמר שקבלה זו באה למנוע הבנה שגויה שהצגנו לעיל, שלכאורה לאחר "פרשת הקללות" אין כל תקווה לגאולה. כלומר ההקבלה שהראנו מלמדת אותנו ש"פרשת התשובה" מהווה את הסיום לפרשת הברכות והקללות שבפרשת כי-תבוא, שמשמעותה שגם אם העם יצא לגלות, אין זה סוף הדרך; העם יכול לשוב אל ה', ואז ה' ירחם עליו ויחזירו לארצו.

כלומר גם פרשת הברכות והקללות שבפרשת כי תבוא מסתיימת בהבטחת גאולה, וזו אפילו מתוארת בהרחבה, על פני פרשה בת 10 פסוקים, בפירוט ובעצמה שאין להשוותם כלל להבטחת הגאולה שבפרשת בחוקותיי.

הבנת ההקשר הזה של פרשת התשובה מעניקה פרספקטיבה רחבה לנאמר בה, והתהליכים המתוארים בה אינם עומדים בפני עצמם, אלא הם מצויים בזיקה כפולה לאירועים שקדמו לה בתולדות ישראל, המתוארים בפרק כ"ח:

מחד, פרשת התשובה עומדת כתגובה ניגודית לאירועי הקללה שנתקיימו בישראל, ואשר תוארו ברובו של פרק כ"ח, ומוחקת אותם, מאידך, היא מתארת תהליך שיקום המחזיר את ישראל למצב האידיאלי המתואר בברכות שבראש פרק כ"ח.

כלומר העתיד הנרמז ב"פרשת התשובה" מכיל תיקון שלם של כל המצב המתואר בקללות ושיבה מלאה לכל מה שנאמר בברכות.

האופי השונה של תיאור הגאולה בשתי הבריתות:

הגאולה של ברית סיני (בספר ויקרא) מבוססת על ברית ה' עם האבות ועם ישראל ביציאת מצרים, ועל זיקתו של ה' לארץ.

אמנם תנאי הכרחי לגאולה הוא הכרת העם בחטאיו וכפרה עליהם, אך אין זה המניע של התהליך.

לעומת זאת בברית ערבית מואב בספר דברים, הגאולה מתוארת באופן שונה בתכלית. ברית אבות - אינה מוזכרת כלל, גם הברית עם עם ישראל אינה מופיעה, ואף זכירת הארץ אינה נימוק לגאולה. הגאולה של ספר דברים עומדת על רגל אחת בלבד: **התשובה**. התשובה היא המניע של התהליך, היא מהותו והיא סופו ותכליתו.

השורש שו"ב מופיע בנספח התשובה שבע פעמים, והדבר מלמד על חשיבותו המרכזית. התשובה מופיעה הן בתיאור מעשי העם - "ושבת עד ה' א-לוהיך", "כי תשוב" - והן בתיאור תגובתו של ה': "ושב ה' א-לוהיך את שבותך ורחמך, ושב וקבצך".

הגאולה אינה מונעת מכוח זיקות קודמות ונצחיות, כדוגמת ברית מחייבת או הקשר אל הארץ, אלא מכוח

7. רמב"ן על ויקרא כ"ו, ט"ז:

"דע והבן כי האלות האלה ירמזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת, הגלות והגאולה ממנו. שכן תראה בתוכחות, שאמר (בפסוק הקודם) ואם בחקתי תמאסו ואם את משפטי תגעל נפשכם, ואמר (שם) להפרכם את בריתי, והזכיר בהם במות וחמנים וגלולים (פסוק ל), כי היו עובדי עבודת כוכבים ועושים כל הרעות. והוא שאמר (פסוק לא) והשימותי את מקדשיכם ולא אריח בריח ניחוחכם, יתרה בהם לסלק מהם מקדשו וקבול הקרבנות שהיו לרצון לו במקדש ההוא:

.....

וגם לא אמר שישובו בתשובה שלימה לפניו, רק שיתודו עונם ועון אבותם (פסוק מ), ומצינו אנשי בית שני עושים כן כמו שהתודה דניאל (דניאל ט ה ח) חטאנו ועוינו והרשענו ומרדנו וסור ממצותיך וגו' למלכינו לשרינו ולאבותינו, וכתוב (שם טז) כי בחטאינו ובעונות אבותינו ירושלים ועמך לחרפה, וכן נחמיה התודה (נחמיה א ה-יא), ועזרא אמר (שם ט לד) מלכינו שרינו כהנינו ואבותינו לא עשו תורתך, הרי כי כולם למדו מן התורה שיתודו עונם ועון אבותם. וכל אלה דברים ברורים בברית הזאת שהוא באמת ירמזו לגלות הראשון והגאולה ממנו: אבל הברית שבמשנה תורה ירמזו לגלותנו זה ולגאולה שנגאל ממנו. כי הסתכלנו תחילה שלא נרמז שם קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה. ולא הזכיר בעבירות ההם שיעשו אשרים וחמנים ושיעבדו עבודת כוכבים כלל, אבל אמר, (דברים כח טו) והיה אם לא תשמע בקול ה' אלהיך לשמור לעשות את כל מצותיו וחוקותיו. אמר, כי מפני שיעברו על קצת מצותיו שלא ישמרו ויעשו את כולן יענשו, שכך היה בבית שני, כמו שאמרו (יומא ט:) שבית ראשון מפני מה חרב, מפני עבודת כוכבים וגילוי עריות ושפיכות דמים, בית שני שאנו בקיאים בהם שהיו עוסקים בתורה ובגמילות חסדים מפני מה חרב, מפני שנאת חנם שהיתה ביניהם. ולא הזכיר שם המקדש וריח ניחוח כאשר הזכיר כאן, שלא היתה האש יורדת ואוכלת הקרבנות בבית שני, כמו שהעידו במסכת יומא שם (כא:):

....

והגאולה בברית ההיא השנית, גאולה שלמה מעולה על כלם. אמר (דברים ל א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה הברכה והקללה וגו', והבטיח (שם פסוק ה) והטיבך והרבך מאבותיך, שהיא הבטחה לכל שבטי ישראל, לא לשנית העם. ושם הבטיח שיכרת ויכלה המגלים אותנו, שנאמר (שם פסוק ז) ונתן ה' אלהיך את כל האלות האלה על אויביך ועל שונאיך אשר רדפו, והנה אויביך ושונאיך רמז לשתי האומות אשר ירדפו תמיד אחרינו. ואלה דברים יבטיחו בגאולה העתידה הבטחה שלמה יותר מכל חזיונות

תוכנה של פרשת התשובה:

נחזור כעת לעיין בתוכנה של "פרשת התשובה", ונתבונן תחילה בשלושת הפסוקים הראשונים בפרק ל'. קל לראות ששלושת הפסוקים כוללים משפט תנאי ומשפט תוצאה, אלא שלא ברורה ההבחנה ביניהם. (בעברית

הארץ והאבות, שמכוחם כוננה הברית, הם המניעים גם את הגאולה. הגאולה היא צדה השני של מטבע הברית, שבצדה האחד קללה.

הברית של ערבות מואב שונה לחלוטין.

ברית זו אינה מבוססת על היסודות העתיקים של הבריתות הקודמות, אלא היא ברית שראשיתה ברצון הוולונטרי של העם לכרות ברית עם ה'.

לכן, אם עם ישראל יחטא ויפר את התחייבויותיו, הוא לא יוכל לזכות למה שהובטח לו בברית, והוא יפסיק להיות עמו הנבחר של ה'.

(מסיבה זו, הקללות שבפרשת כי-תבוא מתארות את ביטול מעמדו הייחודי של עם ישראל וחזרה למצב של לפני היות הברית - מצב שבו עם ישראל איננו עמו המיוחד של הקב"ה, וממילא איננו עם כלל).

נראה גם שמעמדה של התשובה ביחס לברית נרמז ע"י מיקומה במרחק מה מהברית באופן הבא:

בברית סיני, לא ניתן להזכיר את התשובה כחלק מהברית, מפני שבהיבט המשפטי של ברית, שבו מתחייבים שני צדדים זה לזה, אין מקום לתשובה.

אם אמנם העם יפר את הברית, הרי שאין לו תקומה, כי זה כל תוקפה של ברית חוזה-משפטית.

על כן מסתיר ה' את דבר התשובה בתכני הברית עצמה.

אולם בפרשתנו לאחר כריתת הברית, כאשר משה מעודד את העם לקיום הברית, יש כבר מקום לדיונים החורגים מגבולות משפטיים של התחייבות דו צדדית. וכאן מזכיר משה את התשובה, כשם שהוא מזכיר את אהבת ה' לעמו. אמנם אין זה חלק מן הקטגוריות המשפטיות הניצבות בבסיס ברית ערבות מואב, אך אפשרות התשובה, השעונה על רחמי ה' ואהבתו את עמו, פתוחה בפני העם לעולם, וזה יחודה ועוצמתה של התשובה.

ניתן אולי להציע לשאלה שהצגנו על הרחקת פרשת הקללות מפרשת התשובה גם את התשובה הבאה: הרחקת פרשת התשובה והגאולה מסיום הקללות רומזת אולי למרחקי הזמנים שביניהן. בעוד בדברי הקללה שבפרשת בחוקותיי נרמז אורך הגלות:

5. ויקרא כ"ו ל"ד

"אז תרצה הארץ את שבת'תיה כל ימי השמה",

ורמז זה נתפרש בסוף ספר דברי הימים:

6. דברי הימים ל"ו, כ-כא:

"ויגל השארית מן החרב אל בבל... עד מלך מלכות פרס... עד רצתה הארץ את שבת'תיה, כל ימי השמה שבתה, למלאת שבעים שנה".

הרי שבפרשת הקללות שבספרנו אין כל רמז לאורך הגלות.

סיום הקללות מעורר תחושה שהגלות עמוקה וממושכת - ישראל הופצו בכל העמים מקצה הארץ ועד קצה הארץ, והגאולה מגלות כזו קשה ואינה נראית באופן.

על הבדל זה בין שתי הבריתות - זו שבויקרא זו שבדברים - נוסף על הבדלים רבים אחרים, בנה רמב"ן בפירושו לויקרא (כ"ו, טז) את טיעונו:

חשבון נפשך ותשוב אל ה' ותשמע בקולו, אז תזכה בגאולה מן הגלות. ונראה שכך פירש ראבי"ע בפירושו לתחילת פרק ל', שאותה הוא קושר לסוף פרק כ"ט:

10. ראבי"ע דברים פרק ל'

"ובעבור שאמר (כ"ט, כז) 'וישלכם אל ארץ אחרת', אמר כי אם תשוב אל ה', אף על פי שאתה חוצה לארץ, ה' ישיב שבותך."

אל דברי ראבי"ע הללו מצטרף גם רמב"ן בפירושו לויקרא (שהבנו לעיל):

11. רמב"ן על ויקרא

"הסתכלנו תחילה שלא נרמז שם (- בברית שבמשנה תורה) קץ וקצב ולא הבטיח בגאולה, רק תלה אותה בתשובה."

האפשרויות השונות לניתוח התחבירי של פסוקים אלו והתוצאות הנובעות מהן ביחס לתשובת עם ישראל בגלותו - **האם היא הבטחה, או שמא מצווה**, ואולי אף תנאי, ממשיכות לאפיין את פרשת התשובה כמעט עד לסופה:

פרשה זו מכילה סדרה רצופה של פעולות הפותחות בוי"ו, ווי"ו זו, המשמשת כוי"ו ההיפוך (מעבר לעתיד), יכולה להתפרש גם כוי"ו החיבור, וכך נוצר ספק מתמיד איזו פעולה היא תנאי ואיזו תוצאה.

בכך הופכת כל פעולה המתוארת בפרשה להיות תוצאה של קודמתה ותנאי לפעולה הבאה אחריה.

בצורה זו מתוארים לסירוגין שני תהליכים המקדמים זה את זה ותלויים זה בזה: **מעשה אנושי - תשובתם של ישראל - ומעשה ה' - גאולתו אותם, בבחינת "שובו אלי ואשובה אליכם"**

ברצוני להבהיר נקודה זו:

כאשר מדברים אנו על תשובה, היינו מצפים למבנה הקבוע של: **א. חטא; ב. תשובה; ג. גאולה.**

אך כשמעיינים אנו בפסוקי הפרשה, מגלים אנו שהתורה מתארת בצורה מעורבת את תהליכי התשובה מצד העם ואת תהליך הגאולה האלוהי.

בפסוקים א' ב' מתוארת תשובת העם ובפסוקים ג' ה' מתוארת הגאולה, אך בפסוק ו' שוב מוזכרת התשובה ובפסוק ז' הגאולה. ערבוב זה ממשיך גם בהמשך.

בפסוק ח' מתואר תהליך תשובה נוסף ולאחריו בפסוק ט' גאולה. בסיום הפרשה בפסוק י' שוב מוזכרת תשובתם של ישראל. אלא שמשמעות תאור זה של תהליך התשובה והגאולה בא ללמדנו שתהליכי התשובה והגאולה הם תהליכים הדרגתיים המשולבים אחד בשני.

נרצה כעת לתאר ביתר פירוט את שלבי התשובה והגאולה שב"פרשת התשובה".

שלב א:

א וְהָיָה כִּי-יָבֹאוּ עֲלֵינָךְ כָּל-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה, הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה, אֲשֶׁר יָתַתִּי, לְפָנֶיךָ; וְהִשְׁבַּתָּ, אֶל-לִבְּךָ, בְּכָל-הַגּוֹיִם, אֲשֶׁר הִדְּיָתְךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ שָׁמָּה. ב וְשָׁבַתָּ, עַד-

המודרנית אנו מבחינים בין התנאי לבין התוצאה באמצעות הופעת המילה 'אז' לפני התוצאה (אם תאכל אז תגדל), או באמצעות השמטת וי"ו החיבור לפנייה (אם תאכל, תגדל), אלא ששני סימנים אלו אינם קיימים בלשון המקרא

ננסה לבחון את שתי האפשרויות לקביעת משפט התנאי ומשפט התוצאה ונראה מה נובע מכל אחת מהקריאות הללו:

אפשרות א':

משפט תנאי: (א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך

משפט תוצאה: והשבת אל לבבך בכל הגוים אשר הדיחתך...

(ב) ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו...

(ג) ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך.

לפי ניתוח תחבירי זה, התנאי מגדיר את הזמן שבו יתקיים האמור במשפט התוצאה.

את התוצאה עצמה ניתן לפרש בשתי דרכים:

המילים "והשבת אל לבבך... ושבת עד ה' " הן הבטחה נבואית שכך יקרה בבוא הזמן. כמו שפירש זאת הרמב"ם בהלכות תשובה:

8. רמב"ם הלכות תשובה פ"ז ה"ה

כל הנביאים כולם ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה, וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותם ומיד הם נגאלין, שנאמר 'והיה כי יבאו עליך כל הדברים... ושבת עד ה' א-להיך... ושבת עד ה' א-להיך את שבותך...!'

ב. "והשבת" "ושבת" הן מצווה, המתחייבת דווקא בגלות מחמת התקיימותן של הברכות והקללות. כך פירש זאת רמב"ן בפירושו לפסוקים הבאים אחר פרשת התשובה - ל', יא-יד.

9. רמב"ן דברים ל', יא-יד

"וטעם 'כי המצוה הזאת [אשר אנכי מצוך היום]... (פסוק יא) על התשובה הנזכרת, כי 'והשבת אל לבבך' 'ושבת עד ה' א-להיך' מצווה שיצווה אותנו לעשות כן."

אלא שהרמב"ן, כולל אף את דברי הרמב"ם בפירושו:

"ונאמרה בלשון הבינוני (- לשון היכולה להתפרש כסיפור דברים ולא כציווי) לרמוז בהבטחה כי עתיד הדבר להיות כן."

אפשרות ב':

משפט תנאי: (א) והיה כי יבאו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה...

והשבת אל לבבך... (ב) ושבת עד ה'

א-להיך ושמעת בקלו...

משפט תוצאה: (ג) ושב ה' א-להיך את שבותך ורחמך

ושב וקבצך מכל העמים...

לפי ניתוח תחבירי זה התנאי מגדיר את הזמן והן את הנסיבות של משפט התוצאה: 'אם תעשה בגלות את

יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, וְשָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי, כְּכֹל אֲשֶׁר-אֲנִי מְצַוְךָ, הַיּוֹם: אֵתָהּ וּבְנִיךָ, בְּכֹל-לִבְבְּךָ וּבְכֹל-נַפְשְׁךָ.

נקודת המוצא של התהליך היא תשובתם של ישראל בהיותם בגלות. תשובה זו בין אם היא בגדר מצווה או בגדר הבטחה, מהווה את התנאי לפתיחת תהליך הגאולה בשלב ב.

פעמיים מופיע השורש שׁוׁיב בשלב הזה, אך בבניינים שונים ובמשמעויות שונות. לראשונה הוא בא בבניין הפעיל, "וְהִשְׁבַּתְּ אֶל לִבְבְּךָ...", ומשמעות הביטוי היא 'תיתן אל לבך, תתבונן בתשומת לב'. אולם חסר המושא של המשפט: מהו הדבר שאותו תשיב אל לבך? התשובה לכך מצויה ב'כותרתי' הפרשה: "והשבת אל לבבך" - 'כי באו עליך כל הדברים שהזהרת עליהם: הברכה והקללה', בבחינת "מפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו".

חשבון הנפש הלאומי הזה מביא את ישראל לידי תשובה: "ושבת עד ה' א-להיך ושמעת בקלו... אתה ובניך בכל לבבך ובכל נפשך".

שלב ב':

ג וְשָׁב יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת-שְׁבוּתְךָ, וְרַחֲמֶךָ; וְשָׁב, וְקִבְּצָךְ מִכָּל-הָעַמִּים, אֲשֶׁר הִפְצַךְ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, שָׁמָּה. ד אִם-יִהְיֶה נִדְחָךְ, בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם--מִשָּׁם, יִקְבְּצֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, וּמִשָּׁם, יִקְחֶךָ. ה וְהִבִּיאֶךָ יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-יִרְשׁוּ אֲבֹתֶיךָ--וְיִרְשָׁתָהּ; וְהִיטֵבְךָ וְהִרְבֶּךָ, מֵאֲבֹתֶיךָ.

למראית עין יש שוויון בין שלב ב' לבין שלב א', בכך ששני המשפטים הראשונים בשלב א' פותחים ב"והשבת" ו"ושבת", וכנגדם שני המשפטים הראשונים בשלב ב' פותחים ב"ושב ה'" ו"ושב", ועל יסוד זה מפרש הר"ן (בדרוש העשירי):

12. הר"ן בדרוש העשירי

"והשבות אל לבבך - כלומר שתהרהר התשובה בלב, אבל לא תשלימה עדיין שתעשנה בפועל. ואחר תתחזק להשלימה, וזהו שנאמר: "שבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו". ואחר אמר שעל שני דברים הללו יגמלך על כל אחד ואחד כפי ענינו. על הראשון הרהרת תשובה בלבך יאמר "ושב ה' אלוקיך את שבותך ורחמך" כלומר שיתנדך לרחמים לפני כל שוביך... אבל לא יוציאך ה' בשביל זה לבד לרווחה... אבל על הדבר השני. והוא "ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו" שפרושו שתשלים חוק תשובתך. עליו שנה הכתוב "ושב וקבצך".

אולם בחינה נוספת מגלה כמה הבדלים: רק הפועל השני בשלב א - "ושבת" - מבטא תנועה של ישראל אל ה'. לעומת זאת, בשלב ב שני הפעלים "ושב" מבטאים התקרבות ה' לישראל, ואליהם מצטרפים שפע פעלים נוספים המבטאים זאת ביתר שאת: "ורחמך... יקבצך... יקחך... והביאך... והיטבך והרבך". ועוד: הפעילות הא-

לוהית לטובתם של ישראל בשלב ב היא רבת שלבים ומקיפה מרחבים עצומים של מקום ושל זמן. בפעילות זו כלולים קיבוץ כל הגולים מכל מקום שאליו נפוצו, הבאתם לארץ, ירושתם את הארץ והתרבותם בה מתוך

טובה. כלומר, התחושה של הקורא פסוקים אלו המתארים את התגובה הא-לוהית בשלב ב על התעוררות התשובה של ישראל בשלב א' היא הנאמר שיר השירים רבה:

13. שיר השירים רבה ה', ג'

"פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרוניות נכנסות בו"

שלב ג':

ו וּמַל יְהוָה אֱלֹהֶיךָ אֶת-לִבְבְּךָ, וְאֶת-לִבְבִּי זִרְעָךָ: לְאַהֲבָה אֶת-יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, בְּכֹל-לִבְבְּךָ וּבְכֹל-נַפְשְׁךָ--לְמַעַן חַיֶּיךָ.

לכאורה פסוק זה אינו שלב נפרד אלא נראה כהמשך רצוף של הפעילות הא-לוהית ביחס לישראל המתוארת בשלב הקודם: "ושב ה' א-להיך את שבותך... ושב וקבצך... והביאך ה'... ומל ה' א-להיך את לבבך". אולם בחינת תוכנו של פסוק זה מלמדת אותנו שפעילותו של ה' ביתחם לישראל כאן אינה בתחום גאולתם הפיזית (כשלב ב)

אלא בתחום הרוחני.

מילת הלב פירושה הסרת הכיסוי האוטם אותו (- ערלת הלב'), והיא משל לשחרור רוחני, לפתיחת הלב לפעילות רוחנית חיובית.

פעילות זו היא "לאהבה את ה' א-להיך בכל לבבך ובכל נפשך למען חייך". מובן שאהבת ה' היא פעולתם של ישראל הנעשית בבחירתם החופשית, ולכן ניתן לראות בו את תשובתם של ישראל.

נשאלת השאלה, מדוע מיוחסת תשובתם של ישראל בשלב הזה לפעילותו של ה' אשר מל את לבבם?

התשובה על כך קשורה להיותו של שלב ג אחר שלב ב: השינוי הרוחני שחל בישראל בשלב ג הוא תולדה של אותה פעילות נמרצת של ה' למען ישראל וגאולתם.

קיבוץ הגלויות והטובה שהביא ה' על ישראל בארצם הם שהביאו ל"מילת הלב" שלהם.

ישראל, ששובו אל ארץ אבותיו, "השיב אל לבו" (כמו בשלב א) את כל הטובות שעשה עמו ה', ולבו נפתח לאהבה את ה'.

כאן ניכר ההבדל בין התשובה שהייתה בגלות (בשלב א) לזו המתקדמת יותר בארץ (בשלב ג): בגלות הביאה ההתבוננות בגורלו ההיסטורי של ישראל - בצרות ובייסורים שהביא עליו ה' - לתשובה עד ה' ולשמיעה בקולו. אמנם תשובה זו היא בכל לב ונפש, אולם זו תשובה מיראה.

אולם בארץ הביאה ההתבוננות בטובות הגדולות שעשה ה' עם ישראל, שהביאם לארצם והשפיע עליהם רוב טובה, לידי פתיחת הלב ולידי אהבת ה' בכל לב ונפש.

שלב ד':

ז וַיִּתֵּן יְהוָה אֱלֹהֶיךָ, אֶת כָּל-הָעֲלֹת הָאֵלֶּה, עַל-אִיבֶיךָ וְעַל-שִׁנְאֶיךָ, אֲשֶׁר רָדְפֶיךָ.

במקביל ל"מילת הלב" בתחום תשובתם של ישראל, שהיא מטפורה שעל פיה עושה ה' מעין פעולה כירורגית להסרת המיותר והמזיק בלבם של ישראל, באה בתחום הגאולה פעולה דומה, שגם בה פעילות א-לוהית חריפה: "ונתן ה'

אולם קשה על פרושו שהרי אף בשלב א' השמיעה בקול
הי' "ככל אשר אנכי מצוך היום", אין פירושה אלא היענות
בפועל למצוות ה', ציות לכל דרישותיו.¹

הרב סמט מציע פירוש שונה לשאלת היחס בין שלב א'
לשלב ה'. בטבלת ההשוואה בין שני השלבים הצבנו את
השורש שו"ב בשניהם בהדגשה. אולם באמת אין הוא בא
באותה משמעות בשני השלבים: בשלב א' נאמר "ושבת
עז ה' ", והוא תיאור בואו של האדם עד ה' בתהליך
שחז"ל מכנים אותו "תשובה". אולם בשלב ה' נאמר
"**ואתה תשוב** ושמעת בקול ה' ", ואין משמעו של 'תשוב'
זה אלא 'תחזור' למצב קודם שכבר היית בו.
ובכן, מתי היה ישראל לפני כן במצב של שמיעה בקול ה'
ועשיית מצוותיו?

יתכן שהכוונה היא לשלב א' בהיותו בגלות!
כלומר התורה רומזת כאן כי בתהליך הממושך והמורכב
של תשובת ישראל וגאולתם תחול בשלב מסוים נסיגה
במהלך תשובתם, **ומצבם יהיה ירוד ממה שהיה בהיותם
בגלות.** על כן יהיה צורך בשיבה של ישראל למצב שכבר
היו בו בראשית התהליך המתואר בפרשתנו.

שלב ו

**ט והותירך יהוה אלהיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך
ובפרי בהמתך ובפרי אדמתך--לטבה: כי ישוב יהוה,
לשוש עליך לטוב, כאשר-שש, על-אבתך.**

שיבתם של ישראל אל המצב שבו היו בדורות קודמים -
לשמוע בקול ה' ולעשות את כל מצוותיו - מביאה אף את
ה' **לשוב** ולהתייחס לישראל כשם שהתייחס אל אבותיהם
בדורות הראשונים, בטרם חטאו ונענשו: "כי **ישוב** ה'
לשוש עליך לטוב כאשר שש על אבתך".

המשמעות המעשית של יחס זה של ה' לישראל מתוארת
בחלקו הראשון של הפסוק (ט):

"והותירך ה' א-להיך בכל מעשה ידך, בפרי בטןך ובפרי
בהמתך ובפרי אדמתך לטבה".

יש בשלב זה שתי התפתחויות בהשוואה למה שנאמר
בסוף סעיף ב - "והיטבך והרבך מאבתך":

באיכות ההטבה שמייטיב ה' עם ישראל ובפירוט
התחומים שבהם היא תבוא לידי ביטוי.

אך חשוב מאלה הוא היחס המתגלה כאן בין ה' לישראל -
"**לשוש עליך לטוב**".

ביטוי של יחס "נפשי" לישראל בא בראש תיאור הגאולה
(ג): "ורחמך", ובסיומו: "לשוש עליך", וכך נמצאים כל

המעשים שעושה ה' לעמו בבואו לגאול אותם מוקפים
ברחמים לפנייהם ובשמחה על ישראל לאחריהם.

א-להיך את כל האלות האלה על איביך ועל שנאיך אשר
רדפוך".

שיבת ישראל לארצו וישיבתו בה מתוך טובה ונחת אינה
מוחקת את העוולות שעשו לו אויביו בשבתו בגלות.

תהליך התשובה והגאולה המתואר כאן הרי עומד על
בסיס של התבוננות מתמדת בעבר.

לא רק ישראל עושים כן כדי לשוב אל ה'. גם ה', בבואו
לגאול את עמו, זוכר את האיבה והשנאה ואת הרדיפה

שמהם סבלו ישראל בגלות, והוא מעביר את "האלות
האלה", שמהן סבלו ישראל, אל אויביהם ואל שונאיהם.

הנקמה שיעשה ה' באויבי ישראל ששפכו את דמו היא
יסוד מוסד בתיאורי הגאולה במקרא, החל מפרשתנו,

דרך שירת האזינו (ל"ב, מ-מג) ועד לנבואות הגאולה
בספרי הנביאים.

שלב ה

**ח ואתה תשוב, ושמעת בקול יהוה; ועשית, את-כל-
מצוותיו, אשר אנכי מצוך, היום.**

דמיונו של שלב ה לשלב א מעורר קושי:

שלב א: **ושבת** עד ה' א-להיך **ושמעת בקול**

ככל אשר אנכי מצוך היום.

שלב ה: **ואתה תשוב** ושמעת בקול ה' ועשית את

כל מצוותיו אשר אנכי מצוך היום.

שלב א' אף נראה יתר על שלב ה' בכך שנוסף בו: "אתה
ובניך בכל לבבך ובכל נפשך". ובכן, היכן ההתקדמות
בשלבי התשובה?

בעל העקדה בפירושו לפרשתנו (בשער המאה) עמד
בהרחבה על התקדמות השלבים השונים בה מתשובה
לגאולה ומגאולה לתשובה ברמה יותר גבוהה, וכן הלאה.

וכך הוא מתאר את ההבדל בין שני השלבים שהשווינו
ביניהם:

14. בעל העקדה – שער המאה

על שלב א' הוא כותב:

"בהיותם שם בחולשתם בארצות אויביהם לא יעזבו אל
הרפיון והחולשה... אבל התחזקו בכם... להתחיל

התחלת מה... במה שתתעוררו לשוב אליו לשמוע
בקולו... לפחות תהיה השמיעה ברצון ובאוות נפש, עם

**שהמעשים לא יוכלו להיות שלמים בהיותכם תחת עול
הגויים, אבל תתחזקו כפי היכולת ועוד מעט.**"

על שלב ה' כותב בעל העקדה:

"והנה כאשר יגיעו כל אלו ההצלחות, כבר תוכל
להתחזק יותר על התשובה מבראשונה, והוא אמרו:

'ואתה תשוב ושמעת בקול ה' ועשית את כל מצותיו אשר
אנכי מצוך היום', וכבר תוכל על המעשה השלם, מה שלא

נאמר תחילה (- בשלב א), רק השמיעה."

כלומר בעל העקדה מעמיד את ההבדל בין השלבים על
המילים האמורות בשלב ה' "ועשית את כל מצותיו".

¹ אפשר שביסוד פירושו של שלב א של בעל העקדה - בן דור גירוש ספרד
- עומדת תופעת האנוסים, שאינם יכולים לקיים מצוות מעשיות
בגלות מחמת אונסם, בהיותם תחת עול הגויים, ועל כן קורא להם
הפרשן "לפחות תהיה השמיעה ברצון ובאוות נפש". אולם במשך
דורות רבים במהלך הגלות, ברוב המקומות וברוב הזמנים, דקדקו
ישראל במצוות בכל לבבם ובכל נפשם.

שלב ז

י כי תשמע, בקול יהנה אלהיך, לשמר מצותיו וחקתיו, הפתובה בספר התורה הזו: כי תשוב אל-יהנה אלהיך, בכל-לבבך ובכל-נפשך. {ס}

השלב האחרון בפרשה מורכב משני משפטים הפותחים במילה "כי": "כי תשמע" - "כי תשוב".

נראה שמשמעות המילה "כי" בשלב הזה היא כיוון ש..., ואם כך יש בשלב הזה נימוק למעשיו של ה' כלפי ישראל שתוארו בשלב הקודם, ואולי בשלבים הקודמים כולם (ב, ד, ו). נימוק זה ערוך ביחס כיאסטי לתיאור הפותח את התהליך בשלב א:

שלב א (ב) ושבת עד ה' א-להיך

ושמעת בקלו ככל אשר אנכי מצוך

שלב ז (ז) כי תשמע בקול ה' א-להיך לשמר מצותיו...

כי תשוב אל ה' א-להיך

סיום במה שפתח בו (אך בסדר הפוך) הוא שיטה מקובלת במקרא לסיים יחידה ספרותית, אבל לעניות דעתי יש בו משמעות נוספת:

נקודת המפתח לפתרון נמצאת בהשוואת תאור התשובה בפסוק ב' לתאורה בפסוק י'.

פסוק ב': "ושבת עד ה' אלוקיך ושמעת בקולו ככל אשר אנכי מצוך היום... בכל לבבך ובכל נפשך."

פסוק י': "כי תשמע בקול ה' אלוקיך לשמר מצותיו וחקתיו ויחוקתיו... כי תשוב אל ה' אלוקיך בכל לבבך ובכל נפשך."

כלומר בפסוק ב' התשובה היא "עד ה'", והיא מביאה לכך שישראל שומעים בקולו של הקב"ה, בעוד שבפסוק י' התשובה היא "אל ה'", ותשובה זו מביאה לא רק לשמיעה בקול ה' אלא גם "לשמור מצוותיו וחוקותיו". ומפרש המלבי"ם:

15. המלבי"ם על פסוק י'

"כי תשוב אל ה' אלוקים בכל לבבך", שאז יבואו למדרגה כזו מפני שהתשובה תהיה "אל ה' אלוקיך", לא כהתשובה שבראש הפרשה שהיא רק "עד ה' אלוקיך".

מה משמעות ההבדל בין שתי דרגות אלו בתשובה? הגמ' במסכת יומא מביאה את דברי ריש לקיש:

16. מסכת יומא דף פו' ע"ב

אמר ר"ל: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כשגגות, שנאמר: "שובה ישראל עד ה' אלוקיך כי כשלת בעוונך" (הושע פרק יד). עוון מזיד הוא, וקא קרי ליה מכשול. איני, והאמר ריש לקיש: גדולה תשובה שזדונות נעשות לו כזכויות? .. לא קשיא, כאן מאהבה כאן מיראה."

כלומר מוצאים אנו שיש שתי דרגות בתשובה האחת תשובה מיראה שתאורה הוא שיבה "עד ה'", וישנה תשובה מאהבה "אל ה'" שכוחה רב עד שהופכת זדונות לזכויות.